

OZBROJENÉ SÍLY A SPOLEČNOST

(Z výroční konference v Baltimore)

Koncem října loňského roku se uskutečnila v Baltimore ve Spojených státech konference IUS (Inter-University Seminar on Armed Forces and Society), na kterou přijalo pozvání více než 300 vědců, výzkumných pracovníků, studentů, příslušníků ozbrojených sil a novinářů z 22 zemí světa. Mnoho pozvaných, zejména ze střední a východní Evropy, z Asie, ale také např. ze Španělska z důvodů omezených finančních prostředků nepřijela - o to více nás potěšilo, že Ministerstvo obrany ČR alespoň jednomu pracovníkovi Armády České republiky účast umožnilo. Skutečnost, že americká strana uhradila náklady na jeho pobyt ve Spojených státech, svědčí o zájmu IUS udržovat stálé kontakty s našimi výzkumnými institucemi, konkrétně v tomto případě s pracovníky Ústavu aplikovaných sociálních věd, pedagogických a psychologických služeb.

Nejprve několik slov o historii a vnitřní organizaci mezinárodního **Mezinárodního semináře Ozbrojené síly a společnost**. Seminář byl založen na Chicagské univerzitě v roce 1960 významným americkým vojenským sociologem Morrisem Janowitzem, autora dnes již klasického a zatím v podstatě nepřekonaného díla **Profesionální voják**. Z původně úzkého okruhu vědců zabývajících se sociologií vojenství se IUS postupně stal významnou mezinárodní organizací, sdružující více než 700 vědců ze 45 zemí celého světa. Organizace vydává známý časopis *Armed Forces and Society* (Ozbrojené síly a společnost) a interní bulletin *Newsletter* (Věstník). Výroční konferenci pořádá pravidelně každé dva roky a její zaměření orientuje tak, aby diskuze postihly nejaktuálnější změny v ozbrojených silách zúčastněných států. Členy IUS jsou vědci, pedagogové, vojáci, pracovníci v oblasti mezinárodních vztahů, žurnalisté, právníci, lékaři, sociální pracovníci, ekonomové i studenti, kteří se vojenskou problematikou zabývají ve svých dizertačních pracích. V čele semináře stojí profesor Charles C. Moskos, vedoucí katedry sociologie na Severozápadní univerzitě v Evanstonu (Chicago) a poradce prezidenta Clintona pro otázky ozbrojených sil. Místopředsedou a výkonným ředitelem je profesor John Allen Williams z chicagské Loyola University. Profesor Morris Janowitz je čestným předsedou organizace, kterou před 33 lety založil.

Samotný průběh tří denní konference byl organizován velmi účelně do 23 panelových diskuzí na určená témata. Obsah předem zaslaných příspěvků stručně charakterizoval v úvodním slovu vždy jeden z předních členů IUS, který současně upozornil na styčné body jednotlivých příspěvků a nejdůležitější problémy, na něž

by se měla zaměřit následující diskuze. Autoři příspěvků měli možnost doplnit úvodní slovo. O širokém okruhu vojenských a politických otázek se diskutovalo zcela neformálně a otevřeně debaty často pokračovaly i v kuloárech.

Několik panelů bylo zaměřeno na **novou úlohu armády v současném světě** (*Ozbrojené síly a výzva ke změně, Zdroje kolektivní bezpečnosti v postmoderních armádách, Politická role armády v éře po studené válce*). Jim Seaton z Námořní akademie v Annapolisu a manželé Davisovi z Charlestonecké jižní university se zabývali charakteristikou soudobých ozbrojených konfliktů, zejména tzv. konfliktů omezených (low intensity conflicts), jejichž cílem je řešit vzniklé konfliktní situace, poskytovat pomoc trpícím, ochraňovat civilisty a zabráňovat vzniku nových válek. Tyto úkoly amerických ozbrojených sil mění tradiční rysy vojenské profese a promítají se i do vztahu armády a veřejnosti. Profese válečníka se mění v sociální práci humanitární a politické povahy (potravinová pomoc, ochrana civilistů, obnovování politické rovnováhy).

V panelu nazvaném **Evropské armády a jejich první zkušenosti v sociálně psychologickém a organizačním přizpůsobování se humanitárním procesům a udržování míru v kontextu poststudnoválečnické éry** byla diskutována nákladnost nasazování armád do krizových oblastí. Ukazuje se, že nové úkoly ozbrojených sil opodstatňují existenci armády v očích politiků a ekonomů, kteří si uvědomují, že je výhodnější investovat prostředky do mírových sborů než napravovat důsledky válek.

Nový rozměr dostává **myšlenka vojáků jako občanů v uniformě**, např. v podobě amerických záložníků, kteří byli hromadně nasazeni v operaci Písečná bouře. Z tzv. víkendového vojáka se stává příslušník zálohy, od něhož se vyžaduje účast na válečných operacích, což pochopitelně zvyšuje nároky na jeho vycvičenost a připravenost k boji. Američtí vojenští výzkumníci (např. J. Griffith z Army National Guard) věnují značnou pozornost sociálním důsledkům bojového nasazování amerických záložníků, zejména konfliktům mezi službou, občanskou profesí a rodinou.

Dr.Ph. Manigart z belgické Královské vojenské akademie informoval o tom, že v Belgii se pod vlivem vojenských operací v bývalé Jugoslávii a Somálsku začíná uvažovat o vytvoření **národní dobrovolné vojenské služby**, z níž by se rekrutovali účastníci mírových misí a která by byla součástí budoucí plně profesionalizované belgické armády. Takový sbor by současně zvyšoval prestiž vojenské profese mezi belgickou mládeží, která není vojenské službě příliš nakloněna.

Úvahy o měnícím se vojenském povolání byly obsahem panelu **Budoucnost vojenské profese v očích evropských důstojníků**. G. Caforio z ERGOMASu (Evropská skupina pro výzkum armády a společnosti) a K. Haltiner z Vojenské akademie v Curychu se zabývali otázkou, zda-li se v názorech a postojích evropských důstojníků ze zemí západní a střední Evropy objevují shodné rysy, svědčící o tom, že **postupně vzniká vědomí společné obrany**. Spolu se švédskou výzkumníci A. Weibullovou dokazovali, že evropští důstojníci zatím nejsou nositeli integračních sjednocujících idejí, přestože zejména v názorech důstojníků z bývalého Československa (AČR se prostřednictvím VÚSV od roku 1990 účastní mezinárodního srovnávacího výzkumu organizovaného ERGOMASem), Švédska, Itálie

a Německa se projevuje tláhnutí k této myšlence bez ohledu na to, jakou konkrétní politiku v oblasti evropské integrace daná země prosazuje.

Se značným ohlasem se setkal panel ***Ozbrojené síly a problémy změny současného světa***, který vedl ředitel SOWI (výzkumný ústav Bundeswehru) profesor B. Fleckenstein. Také zde se hovořilo o hledání nové identity západoevropských armád, zejména Bundeswehru a jeho měnícím se obrazu v očích německé mládeže. Pracovníci SOWI Dr. J. Kuhlmann a Dr. H. Kohr informovali o výsledcích výzkumu **postojů německé mládeže k obraně, armádě a vojenské službě**, podle nichž tyto postoje závisí především na sociálně politické orientaci mladých mužů a míře jejich nacionálního cítění. Levicově orientovaná mládež zaujímá k Bundeswehru kritičtější postoje, častěji žádá o civilní službu, kterou pokládá za užitečnější než službu v armádě. Pravicově orientovaná mládež projevuje silnější afinitu k novým německým ozbrojeným silám, ale ani ona nejeví ochotu v nich sloužit. Postoje německé mládeže v mnohém připomínají názory a postoje českých mladých mužů, zejména ve zdůrazňování potřeby vybudovat plně profesionální armádu. Do budoucna se proto počítá s hlubší spoluprací mezi naším ústavem a SOWI.

S velkým zájmem byly vyslechnuty příspěvky zabývající se **změnami v armádách nedávno vzniklých demokratických režimů**. Bylo konstatováno, že tyto změny mají mnoho shodných rysů. Například ve španělských ozbrojených silách zatím k úplné transformaci nedošlo, nicméně proces jejich demokratizace, profesionalizace a integrace do občanské společnosti stále pokračuje. Také zde musí armáda počítat s odmítavými postoji mladých mužů a řešit problémy spojené s redukcí počtů důstojnického sboru.

Podle názoru E. P. Coughlanové z Wright State University, která se věnuje problémům **utváření polské národní bezpečnosti**, vznikla po loňských volbách ve vedení armády komplikovaná situace, která může proces transformace polské armády zbrzdít, nikoli však zastavit. Problémy, s nimiž se polská armáda potýká, jsou velmi blízké našim problémům: redukce počtů důstojnického sboru, nedostatečné finanční zdroje na modernizaci armády, odchod nejlepších lidí do civilu, kde jsou jim nabízeny vyšší platy, vytvoření účinné civilní a občanské kontroly ozbrojených sil.

Ve svém vystoupení jsem se zabývala vývojem vztahů mezi naší armádou a společností v uplynulých třech letech. Prostřednictvím výsledků empirických výzkumů jsem se snažila dokumentovat vliv společenských změn na transformační procesy v Armádě ČR. Naznačila jsem hlavní problémy transformace armády a vymezila bariéry historického, politického, ekonomického, legislativního a informačního charakteru, které v současné době transformační proces nepříznivě ovlivňují.

V diskuzi k tomuto panelu padlo nejvíce dotazů na situaci v naší armádě. Jeho účastníci se zajímali o způsob, jakým jsou prováděny redukce počtů, o sociální situaci bývalých důstojníků, o vztahy mezi civilním vedením a vojenským velením, ale také o průběh rozdělení Československa a jeho federální armády či o vojenskou misi v bývalé Jugoslávii. Zodpověděla jsem rovněž řadu dotazů, týkajících se českých žen v uniformě a jejich postavení v naší armádě. Současná transformace AČR je výzkumníky ze Západu přijímána s velkým zájmem a pochopením - několik

účastníků konference vyslovilo přesvědčení, že naše armáda bude jako první přijata do NATO.

V panelu nazvaném *Právní a politické otázky* se diskutovalo o vztahu mezi vojáky a politickým vedením ozbrojených sil. Bylo poukázáno na to, že dnešní americký volič již nepřikládá takový význam osobním vojenským zkušenostem svých politiků jako volič předchozí generace. I ve vojenských otázkách dnes rozhodují v Kongresu především civilisté, kteří často v armádě nesloužili, kromě jiného také proto, že dnešní příslušník plně profesionalizované americké armády se ocitl v určité izolaci od občanského a politického života, a nemá tudíž politické scéně co nabídnout.

Americký výzkum věnuje značnou pozornost tématům, která se z našeho pohledu zdají být nedůležitá - například otázkám spojeným se vstupem žen do typicky mužské profese vojáka, nebo problematice příslušníků ozbrojených sil s homosexuální (lesbickou) sexuální orientací. V americké společnosti jsou tyto skupiny chápány jako minority, které hájí svá občanská práva (konkrétně např. právo homosexuálů sloužit v prestižních bojových jednotkách americké armády). Na rovnost občanských práv je americká společnost velmi citlivá - odtud pramení i zájem o problémy sexuální orientace příslušníků ozbrojených sil. Zahraniční účastníci tohoto panelu se shodně vyjadřovali v tom smyslu, že jejich armády řeší důležitější problémy, takže bouřlivá diskuze tohoto panelu se odehrávala především mezi Američany, kteří poukazovali na převažující negativní postoje příslušníků bojových jednotek vůči svým homosexuálním (lesbickým) spolubojovníkům. Ty jsou častější mezi vojáky než mezi vojákyněmi, jejichž větší tolerance vyplývá z toho, že i ony se pokládají za minoritní skupinu amerických ozbrojených sil.

Rovněž panel k *ženám sloužícím armádě*, který vedla známá americká socioložka Mady W. Segalová, byl záležitostí amerických výzkumnic. Americký vojenský sociální výzkum věnuje postavení žen v ozbrojených silách značnou pozornost a zájem laické i odborné veřejnosti se zvýšil poté, co bylo 32 340 žen nasazeno ve válce v Perském zálivu. Ženy zde sloužily jako pilotky, řidičky, členky dělostřeleckých osádek, lékařky, opravářky a zásobovatelky. Přestože je jejich účast hodnocena převážně kladně, pochybnosti, zda-li jim má být umožněno dosažení komбатantního statusu (práva účasti na bojových operacích, který je v americké armádě předpokladem pro vyšší důstojnickou kariéru), trvají. Podle výsledků výzkumu veřejného mínění z roku 1991 souhlasilo s nasazováním vojákyně do bojů 40 % dotázaných amerických žen a 45 % mužů.

Odpůrci komбатantního statusu poukazují na to, že účast žen narušuje bojovou soudržnost jednotek, že muži se v přítomnosti žen chovají neadekvátně, že role vojákyně je v rozporu s tradiční rolí ženy-matky, dále na to, že ženy nemají potřebnou fyzickou sílu ani psychickou odolnost nezbytnou k plnění bojových úkolů. Často se také vyslovují obavy z nepříznivé reakce veřejnosti na případné ztráty vojákyně (ve válce v Perském zálivu bylo 11 žen zabito a 2 utrpěly zranění). Americké výzkumnice se snažily dokázat neudržitelnost podobných argumentů právě z hlediska zkušeností z Perského zálivu. Tyto argumenty chápou jako typický projev diskriminace žen. Současně otevřeně hovořily o sociálně psychologických problémech amerických vojákyně, které vyplývají z jejich snahy zdůrazňovat nebo naopak

potlačovat ženskost, což svědčí o tom, že svou identitu v ozbrojených silách stále hledají.

* * *

Pro české výzkumníky v oblasti sociálních věd je účast na podobných akcích velmi důležitá. Seznámení se s řadou nových výzkumných projektů a poznatků, osobní setkání s význačnými vědci je značným povzbuzením pro výzkumníka, jehož práce není v našich podmínkách příliš oceňována. Zkušenost, že máme co prezentovat, že dokážeme výsledky své práce zaujmout i na tak reprezentativním fóru, svědčí o tom, že sociální empirické výzkumy v armádě jsou svou kvalitou a zaměřením plně srovnatelné s výzkumy západními. Dokládají to i nabídky k přímé spolupráci.